

ОКУУ КИТЕБИНИН ТЕОРИЯСЫ ЖАНА АНЫН МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

ТЕОРИЯ УЧЕБНИКА И ЕГО МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Түйүндүү түшүнүктөр: *Окуу китеби, тил, модификация, иллюстрация, коммуникативдүүлүк, предметтүүлүк, объективдүүлүк, субъективдүүлүк.*

Ключевые слова: *учебник, язык, модификация, иллюстрация, коммуникативность, предметность, объективность, субъективность.*

Окуу китебин түзүү процесси бир катар бири-бирин алмаштырган этаптардан турат. Алардын ар биринде бир топ маселелер талкууланат, көптөгөн проблемалар чечилет. Окуу китебин түзүүчүлөр төмөнкү жети этапта кызматташа жакшы болот.

1. жаңы китепти түзүүнүн же эски окуу китебин модификациялоонун максатка ылайыктуулугун негиздөө. Дидактиктер, методисттер, авторлор, программаны түзүүчүлөр, лингвисттер, психологдор, билим берүүнүн административдик органдарынын өкүлдөрү ж.б. катышкан талкуулоонун жыйынтыгында келечектеги окуу китеби жөнүндө, чет тилдерин окутуунун методикасы жана практикасындагы жаңы концепцияларды ишке ашыруунун мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө жалпы түшүнүк калыптанат.

2. окуу китебинин проспектин талкуулоо.

3. сабактын сыналуучу варианттарын талкуулоо, макет, шрифттер, сүрөттөр, фото сүрөттөр кандай болорлугу жөнүндө чечимдерди кабыл алуу.

4. окуу китебин жазуу жана иллюстративдик материалдарды тандоо.

5. окуу китебинин бүткөн кол жазмасын талкуулоо жана рецензиялоо.

6. кол жазманы басмага даярдоо жана окуу китебин жарыкка чыгаруу.

7. эки-үч жыл ичинде окуу китеби боюнча сабак берүү. Аны мындан ары жакшыртуу боюнча сунуштарды, каалоолорду топтоо.

Окуу китебин түзүүнүн ар бир этабында бардык катышуучулар үчүн оптималдуу жана алгылыктуу чечим-бул татаал иш, анткени чет тилдерин жана ага жакын илимдерди окутуунун методикасында окутуунун максаттары жана милдеттери, тилге ээ болуунун деңгээлдери, окуу бирдиктери, мазмунду тандоонун принциптери, пикир алышуунун кырдаалдары, мазмунду берүүнүн коммуникативдүүлүк ырааттуулугу, коммуникативдүүлүк менен системалуулуктун өз ара мамилеси, өлкө таануучулук жана тилдик

аспектилердин өз ара шарттуулугу, коммуникативдик ишкердүүлүктүн түрлөрү, кептик ишкердүүлүктүн төрт түрүнө окутуунун ыкмалары жана жөндөмдөрү, пикир алышуунун каражаты катары тилге ээ болуунун жекече өзгөчөлүктөрү, көнүгүүлөр жана коммуникативдик оюндар, окуу китебин жана сабактарды конструкциялоонун композициялык ар түрдүүлүгү, шрифттердин, иллюстрациялардын жана түстөрдүн функционалдык ролу ж.б. жөнүндө биротоло кабыл алынган жооптор жок. Мындай маселелердин тизмеси бир канча бетти ээлейт, бирок толук эмес бойдон кала берет, анткени ар бир жаңы китепти конструкциялоо жана түзүү жаңы проблемаларды жаратат.

Китепти түзүүчүлөргө көп аспектилүү, бардыгын камтуучу (глобалдуу) теория керек, себеби “билим берүүнүн максаттарын, принциптерин жана мазмунун ишке ашыруунун оптималдуу формасы катары окуу китебин конструкциялоонун мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн жана эрежелеринин” (Зуев, 1983;с.49) билимдери менен аларды куралдандырат.

Мындай теория али жок, бирок 1971-жылы “Агартуу” басмасында түзүлгөн мектептик окуу китебинин проблемалары боюнча илимий топтун ийгиликтүү иши, ар кайсы илимдердин өкүлдөрүнүн күчтөрүн бириктирүү, убагы келгенде ал теорияны түзүү менен аякташы керек деген ишенимди жаратат. Бүгүнкү күндө окуу китебинин дидактикалык негиздеринин жана принциптеринин проблемалары, кыргыз тили окуу китебинин тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрү, окуу процессиндеги окуу китебинин орду жана функциялары, башка окуу каражаттарынын ичиндеги окуу китебинин ролу, окуу китебинин териясынын логикалык аспекти, жасалгалоонун технологиялары, мектептик окуу китебинин “ядросу” жана “кыртыштары”, окуучунун таанып билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүдөгү окуу китебинин ролу салыштырмалуу чечилди деп айтсак болот.

Ушул жана башка көптөгөн иштер чет тилдеринин окуу китебин жазууда келип чыгуучу маселелердин бир бөлүгүн чечет. Бирок чет тилине ээ болуу калган окуу предметтерин үйрөнүүдөн айырмаланат. “Мисалы, тарых - адам коомунун өнүгүшү, анын мыйзамдары жөнүндөгү, физика-материянын кыймылы, анын жашоосунун мый-

замдары жөнүндө билимдерди берет, чет тили, ошондой эле эне тили болмуштун кандайдыр бир көрүнүштөрү жөнүндө билимдерди бербейт. Тил бул мааниде “предметсиз”, ал эми “предметсиз” окуу китебинде окутуу кыйын... Окуу предмети катары чет тилинин бөтөнчөлүгү анын чексиздигинде жана ченемсиздигинде турат” (Зимняя, 1978, с.20, 21). Демек, окуу китеби катары чет тилинин бөтөнчөлүгү чет тили окуу китебинин өзүнчө теориясын иштеп чыгуунун зарылдыгын мажбур кылат, анткени төмөндөгү негизги талаптарды канааттандырышы керек:

1) мектептик окуу китебинин жалпы теориясынын бөлүмү болуп эсептелет, ошол эле учурда өзүндө пикир алышуунун каражаты катары тилге ээ болуу жөнүндө, окуу коммуникативдик мазмунду түшүнүүнүн технологиялары жөнүндө, тилдин табыяты жөнүндө, жеткиликтүү жана жалпыланган сапаттуу билимдердин жаңы системасын көрсөтүшү керек. Теория өзүнө оригиналдуулукту жана жаңычылдыктын элементтерин киргизиши керек, болбосо аны түзүүнүн мааниси жок. “Методикага кошкон салымды ала турган болсок, мурда белгисиз мыйзам ченемдүүлүктөрдү ачуунун (тилди өздөштүрүү жана тилге үйрөтүү процесси), же мурда ачылган мыйзам ченемдүүлүктөрдү колдонуунун жаңы жолдорун ачкан изилдөөлөрдүн жардамында гана ал реалдуу болушу мүмкүн. Илимдин кайсы гана тармагы болбосун, анын чыныгы багыты ушунда” (Лapidус, 1979, с.127);

2) окуу китебине киргизилүүчү ар бир ыкманын, эреженин, көнүгүүнүн, тексттин, иллюстрациялардын ж.б. аракеттенүүсүн жана натыйжалуулугун баяндаш, түшүндүрүш жана алдын ала айтыш керек. Окуу китебинин теориясына түшүндүрүүчү мүнөздөмө, авторлор тарабынан себептерди, булактарды, механизмдерди ачуунун колдонулган процедуралары азыркы жана мурдагы тажрыйбаларда акырына чейин түшүнүксүз, көптөгөн жаңы нерселерди көрүүгө мүмкүндүк берет. Жаңычылдыкты издөө - бул эскиден четтөө жана ага кайра кайтуу. Эң башкысы, теория келечектеги идеалдуу окуу китебинин параметрлерин формулировкалоого жардам берет, себеби обьективдүү жана субъективдүү себептерден улам азыркы учурда жазууга мүмкүн болбой келет. Анын кандай болушун алдын ала айтуу кыйын-бул аны дээрлик азыр түзүү, бирок методисттер, айталы 2000-жылы, окуучулар үчүн иштелип чыккан окуу китептеринин үлгүлөрүнөн баш тартпашы керек. Бул үлгүлөрдүн практикалык баалуулугу зор, анткени авторлор окуу китебинин теориясын максималдуу колдонууга, идеалдуу окуу китебинин деңгээлине жетишүү максатында анын өнүгүшүнүн идеяларын, мый-

зам ченемдүүлүктөрүн жана тенденцияларын тереңирээк түшүнүүгө умтулушат.

3) чет тилдеринин окуу китептерин түзүүнүн болгон теориясы жана практикасы менен ажырагыс байланышта болуш керек. Албетте, теория билимдерди, принциптерди, көрсөтмөлөрдү, талаптарды, сунуштарды жөнөкөй каттоо жолу менен курулбашы керек, анткени авторлор, бастыруучулар, агартуу министрлигинин кызматкерлери колдонушат. Айрым фактылар үчүн, автордун ишкердүүлүгүнүн “кадамы” үчүн бүтүндөй көрүнүштү көрүү, мыйзам ченемдүүлүктөрдү ачуу жана бир системага аларды бириктирүү маанилүү. Окуу китептерин түзүүнүн дүйнөлүк тажрыйбасында топтолгон шарттар жана ага ылайык принциптердин жана каражаттардын классификацияланган инвентарын ишке ашыруу гана, жаңы окуу китептеринин авторлоруна материалды берүүнүн технологияларын тандоону жана андан ары модификациялоону жеңилдетет.

Чет тили окуу китебинин бүтүндөй теориясын түзүү-бул көлөмдүү, көп аспектилүү жана татаал маселе, анткени чет тилдерин окутуунун проблемасын изилдөөгө түз же кыйыр мамилеси бар бир канча илимдердин өкүлдөрүнүн бирдиктүү күчтөрүндө аткарылышы мүмкүн. Аны түзүү аракеттери азырынча ийгилик менен коштоло элек. Методисттердин арасында “окуу китебинин атайын проблемалары барбы, же окуу китеби аны түзүүчүлөрдүн методикалык системасын ишке ашыруу болуп саналабы” бул тууралуу бирдиктүү пикирлер жок... мындай шартта окуу китебинин теориясы, авторлор канча болсо, ошончо болот; окуу китеби ар кайсы авторлордун методикалык системасынан көз карандысыз, өздүк мүнөздөмө таандык болушу керек” (Теориялык негиздер..., 1981, с.151)

Бирок “ар кайсы авторлордун методикалык системалары” чет тилдерин жана ага жакын сабактарды окутуунун жалпы методикасынын таасиринде калыптанат. Эмне үчүн анда алар бири биринен ушунчалык айырмаланат да, бул окуу китебинин персоналдык теориясын жаратат? Себеби түшүнүктүү, бул тилдин коммуникативдүүлүк табыятынын маңызын жана окуучулардын аларга ээ болушунун жекече өзгөчөлүктөрүн обьективдүү ачып берүүчү негиздердин методикада жоктугунан.

Чет тили окуу китебинин теориясында бир дагы ырастоо, эреже кошумча баскычка киргизилбеши керек. Теориянын басымдуу бардык мазмуну авторлор, бастыруучулар, мугалимдер үчүн маанилүү жана зарыл болуп саналат. Бирок методикалык негиздер уюштуруучу, борборго бардык бөлүктөрдү бириктирүүчү болуп эсептелгендиктен алар эмнеге жана кантип окутуш керектигин концептуалдуу негиздейт. Дал ушул

эки кардиналдуу суроонун жоопторуна жараша тилдерге окутуудагы методикалык багыттар, аларга ылайык окуу китептери дагы айырмаланат. Методикалык негиздер-бул окутуунун стратегиясы, генералдык планы. Мазмун, ырааттуулук, ага киришүүнүн дозасын белгилөө, аны бөлүү, окуу ишкердүүлүгүнүн түрлөрү, текшерүүнүн формалары ж.б.д.у.с. андан көз каранды. Алар окуу процессинин жүрүшүндө пайда болуучу маселелерди жана проблемаларды чечүүнүн жолдорун көрсөтүүчү ориентирдик кызмат аткарат.

Чет тилдеринде окутуунун методикасында окуу китебин түзүү түз же кыйыр мамилеге ээ эмес, бир дагы проблеманы, идеяны, мыйзам ченемдүүлүктү, фактыны атабай коюуга болбостугун далилдөө жеңил. Ошондуктан жалпы методиканын негиздери окуу китебинин теориясынын методикалык негиздери катары болушу жана кабылданышы керек. Алар муну менен айырмаланышат: жалпы методиканын негиздеринде бүтүндөй окуу процессинде чет тилдерине окутуунун мазмуну жана технологиясы илимий жалпыланат, ал эми окуу китебинин теориясынын методикалык негиздеринде окуу китептеринин жардамында эмнеге окутуш керек жана кантип окутуш керек концепцияларын ишке ашыруунун мыйзам ченемдүүлүктөрү менен эрежелери көрсөтүлөт.

Азыркы учурда чет тилдерине окутуунун коммуникативдүүлүк багыттуулук жана жекелештирүү идеялары окумуштуулар менен мугалимдердин арасында кеңири тарады. Мазмунду тандоонун кардиналдуу проблемаларын чечүүгө жетишүү, ага киришүүгө, машыгууга жана текшерүүгө технологияларды иштеп чыгууга жетишүү,

аларга ээ болуу окуу процесси үчүн көзгө көрүнөрлүк жана натыйжалуу болуп эсептелет. Окуу китебинин теориясынын методикалык негиздерин куруу үчүн жалпы методикадагы жана илимий базадагы борбордук концепциялар катары окутуудагы бирдиктүү коммуникативдик-жекелештирилген мамилени баяндоо жана жалпылоо үчүн убакыт келди. Мындай мамиленин маңызын жана окуу китебинин теориясынын методикалык негиздерин түшүнүү үчүн алардын өзгөчө сапаттык жаңы ролун, чет тилдерине окутуудагы ордун баалаш жана тааныш керек. Айрыкча окуу китебин жазууда талаптарды, принциптерди жана методдорду формулировкалоо жолу менен чет тилдеринин окуу китептеринин теориясын түзүүгө методисттердин аракеттери менен алдын ала таанышуу зарыл.

Адабияттар:

1. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. М.,1977.
2. Вятютнев М.Н. Теория учебника русского языка как иностранного М., 1984.
3. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование . М.,1971
4. Байгазиев С., Рысбаев С. Педагогикалык тажрыйба: изденүүлөр жана табылгалар. – Фрунзе, 1989.
5. Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. – Бишкек, 2003.
6. Чыманов Ж. Кыргыз тили: окутуу методдору. – Бишкек, 2007.